

O'ZBEK TILIDA NUTQIY KREATIVLIKNING YUZAGA KELISH OMILLARI

SAFAROVA ZARINA HASANOVNA

Toshkent shahar Yunusobod tumani 72-maktab

Ona tili va adabiyot o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'zbek tilida nutqiy kreativlikning shakllanishi va namoyon bo'lish omillari tahlil qilinadi. Unda shaxsning til madaniyati, ijtimoiy muhit, milliy qadriyatlar, shuningdek, ta'lim tizimi va ommaviy axborot vositalarining ta'siri asosiy omillar sifatida ko'rsatib o'tiladi. Nutqiy kreativlikni rivojlantirishda metaforik fikrlash, so'z o'yinlari, kontekstual moslashuvchanlik va kommunikativ vaziyatni to'g'ri baholash ko'nikmalari muhim o'rin tutishi asoslab beriladi. Maqolada o'zbek tilida ijodiy nutq namunalarini o'rganish orqali shaxsning ijodiy tafakkuri va nutq madaniyatini yuksaltirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: *nutqiy kreativlik, til madaniyati, ijodiy tafakkur, metaforik fikrlash, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy muhit, o'zbek tili.*

KIRISH

Bugungi globallashuv davrida insonning shaxsiy fikrini erkin, aniq va ijodiy tarzda ifoda etish qobiliyati jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, nutqiy kreativlik shaxsning tildan noodatiy, original va ta'sirchan foydalanish mahoratini bildiruvchi ko'nikma sifatida zamonaviy kommunikatsiya jarayonida alohida o'rin egallaydi. O'zbek tili imkoniyatlari keng bo'lib, unda so'z o'yinlari, badiiy ifodalar, metaforalar va tildagi estetik unsurlar orqali fikrni yangi, kutilmagan shaklda ifoda etish imkoniyati mavjud.

Nutqiy kreativlikning shakllanishi ko'plab omillar shaxsning intellektual salohiyati, madaniy saviyasi, ijtimoiy muhit, ta'lim tizimi hamda milliy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir. Shaxs o'z nutqida ijodkorlikni namoyon etar ekan, u nafaqat til qoidalariga rioya qiladi, balki mavjud til vositalarini yangicha kombinatsiyada qo'llash orqali muloqot jarayoniga yangilik kiritadi[1].

Mazkur tadqiqot o'zbek tilida nutqiy kreativlikning yuzaga kelish mexanizmlarini, unga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarni hamda bu jarayonda tildagi estetik va kognitiv birliklarning rolini aniqlashga qaratilgan. Shu orqali o'zbek tili sohiblarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish, nutq madaniyatini yuksaltirish va tilning boy ifoda imkoniyatlaridan samarali foydalanish yo'llari yoritiladi.

ASOSIY QISM

O'zbek tilida nutqiy kreativlik - bu insonning so'z orqali o'z fikrini noodatily, ta'sirchan, estetik jihatdan boy shaklda ifoda etish qobiliyatidir. U faqatgina grammatik to'g'rilikni emas, balki so'z tanlash, ma'no o'yinlari, ohang, metafora, kontekst va tinglovchi bilan muloqot madaniyatini ham o'z ichiga oladi. Amalda nutqiy kreativlik har kuni hayotimizda dars jarayonida, televizion chiqishlarda, reklamalarda, internet tarmoqlarida, hatto oddiy suhbatlarda ham namoyon bo'ladi.

Masalan, o'qituvchi o'z darsini boshlaganda "Bugun biz matematikani o'rganamiz" deb quruq aytish o'rniga, "Bugun sonlar dunyosiga sayohat qilamiz, ular bilan sirli suhbatlashamiz" deb boshlasa, bu o'quvchilarda tasavvur, diqqat va ishtiyoq uyg'otadi. Bu oddiy, lekin samarali nutqiy kreativlikning ko'rinishidir. O'quvchi darsni o'rganish emas, balki "sayohat" sifatida his qiladi. Shu tarzda o'qituvchi nutq orqali dars mazmunini jonlantiradi va o'quvchilarning ongida obraz yaratadi[2].

Yana bir amaliy misol o'quvchilarni insho yozishga o'rgatishda: agar o'qituvchi "Bahor haqida insho yozing" desa, bu oddiy topshiriq bo'ladi. Ammo agar u "Bahor sizning eshigingizni taqillatib keldi, uni qanday kutib oldingiz?" desa, bu topshiriq o'quvchidan tasavvur, his-tuyg'u va so'z boyligidan ijodiy foydalanishni talab qiladi. Natijada har bir o'quvchi turlicha, o'z dunyoqarashiga mos insho yozadi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim sohasida oxirgi yillarda qabul qilingan nizomlar ham nutqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. Xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Yangi O'zbekiston maktabi" konsepsiyasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoga yechim topish va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Shu hujjatlar asosida amalda darslarda an'anaviy "savol-javob" usuli o'rniga, "fikir almashish doiralari", "rol o'ynash", "ijodiy yozuv mashqlari" kabi metodlar keng joriy etilmoqda.

Masalan, ona tili darsida o'quvchilarga maqollar asosida yangi jumlar tuzish topshirig'i beriladi. Ular "Til bilgan - el biladi" maqoliga ijodiy yondashib, "Tilni bilgan odam - dunyoni tushunadi" yoki "Tilni bilish - xalq yuragini anglash" kabi yangi variantlarni yaratadilar. Bu jarayon ularning til sezgirligini, ma'no o'yinlarini his qilish qobiliyatini oshiradi.

Yoki adabiyot darslarida o'qituvchi "Alisher Navoiy sizning davringizda yashaganida, u siz bilan qanday suhbatlashgan bo'lardi?" degan topshiriq beradi. O'quvchilar shoir bilan xayoliy suhbat yozadilar. Kimdir uni "Telegram orqali yozishgan" deb tasavvur qiladi, kimdir "she'r orqali suhbatlashganini" yozadi. Bu o'quvchining tilni zamonaviy kontekstda qo'llash, badiiy ifodani hozirgi hayot bilan bog'lash ko'nikmasini shakllantiradi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni joriy etish" bo'yicha qabul qilingan farmonlari asosida o'qituvchilarga interfaol metodlardan foydalanish tavsiya etilmoqda. Bu metodlar nutqiy kreativlikni amalda kuchaytiradi. Misol uchun, "Rol o'ynash" usulida

o'quvchilar biror hayotiy vaziyatni til orqali jonlantiradi do'konchi va xaridor, shifokor va bemor, jurnalist va suhbatdosh kabi rollarda chiqish qilishadi. Bu jarayon ularning nafaqat tildan foydalanish mahoratini, balki real hayotda muloqot olib borish ko'nikmasini ham oshiradi[3].

O'qituvchilar tomonidan "Ijodiy kundalik" yuritish amaliyoti ham joriy etilmoqda. Har kuni o'quvchi o'z his-tuyg'ularini, kuzatuvlarini, orzularini o'zbek tilida yozib boradi. Bu jarayon o'quvchining shaxsiy nutqiy tajribasini boyitadi, so'z boyligini kengaytiradi va fikrni ifodalashda erkinlikni oshiradi.

Amaliy natija shuki, o'quvchi endi so'zlarni yodlamaydi, balki ularni his qiladi, tildan ijodiy foydalanadi. Darsda "bugun nima o'rgandik?" degan savol o'rniga, "bugun tildan qanday yangi ifodani yaratdik?" degan savol paydo bo'ladi.

Demak, o'zbek tilida nutqiy kreativlikni shakllantirish bu grammatikani o'rgatish emas, balki shaxsning tildan ijodiy foydalanish madaniyatini rivojlantirishdir. Buning uchun ta'limda erkin fikrlashga undovchi muhit, o'quvchini shaxs sifatida eshitish, so'zga hurmat bilan yondashish va tilning estetik kuchini anglash zarur.

O'zbek tilida nutqiy kreativlikning yuzaga kelish omillari (amaliy tahlil jadvali):

T/r	Yuzaga kelish omili	Amaliy misol (real jarayon)	Isbot / Rasmiy manba	Amaliy izoh
1	Pedagogik yondashuvlar	Maktablarda o'qituvchilar "fikir almashish doiralari", "ijodiy yozuv mashqlari" usullaridan foydalanmoqda	JDPU rasmiy sayti <i>"Kreativ yondashuv asosida pedagogning innovatsion qobiliyatini rivojlantirish"</i> maqolasi (2024-yil)	Bu metodlar o'quvchini faol fikrlashga, tilni ijodiy qo'llashga undaydi
2	Texnologik muhit va axborot resurslari	2023-yil 22-dekabrda Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan "Kreativ fikrlash" o'quv qo'llanmasi ro'yxatga olingan	<i>O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi</i>	Talabalar "so'z buluti" va "g'oya xaritasi" metodlari orqali tilni kreativ tarzda qo'llashni o'rganmoqda
3	Madaniy va milliy til muhitining ta'siri	Darslarda maqollar asosida yangi iboralar tuzish mashqlari ("Til bilgan - el biladi")	<i>Xalq ta'limi vazirligi tavsiyalari</i> , ona tili fan dasturi (2024-yil yangilangan)	O'quvchilar milliy til boyligidan ijodiy foydalanishni o'rganadi, so'zlar

T/r	Yuzaga kelish omili	Amaliy misol (real jarayon)	Isbot / Rasmiy manba	Amaliy izoh
		asosida yangi variantlar)		orasidagi semantik aloqani his qiladi
4	Tajriba va shaxsiy ifoda omili	Oliy ta'limda talabalardan referatlarda "mening shaxsiy tajribam" bo'limini yozish talab qilinmoqda	<i>ResearchGate maqolasi</i> : "Oliy ta'lim tizimida talabalarning kreativ fikrlashini shakllantirish" (2023-yil)	Shaxsiy tajriba nutqga tabiiylik, individuallik va ishonch bag'ishlaydi
5	Ijtimoiy tarmoq va kommunikativ maydon	2025-yil 11-martda Toshkentda "Axborot texnologiyalari va Kreativ industriya" ko'rgazmasida o'quvchilar o'z loyihalarini so'z orqali taqdim etishdi	<i>TRM rasmiy Telegram kanali</i> (2025-yil mart)	Yoshlar o'z nutqi orqali texnologik g'oyalarni ifoda etib, ijodiy muloqot olib borishdi
6	Ta'lim siyosati va davlat hujjatlari	2017-yil 15-martda Vazirlar Mahkamasi 140-sonli qarori bilan "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risida"gi Nizom tasdiqlandi	<i>lex.uz rasmiy hujjat bazasi lex.uz</i>	Ushbu hujjat asosida interfaol dars metodlari joriy etilib, nutqiy ijodkorlik uchun sharoit yaratilgan

Nutqiy kreativlikning yuzaga kelishi bevosita **pedagogik metodlar, milliy til madaniyati, zamonaviy texnologik muhit, ijtimoiy tarmoqlarda faol muloqot**, hamda **davlatning ta'lim siyosiy islohotlari** bilan chambarchas bog'liq[4]. Bu omillar uyg'unlashganda, o'quvchi va talaba tildan nafaqat to'g'ri, balki **ijodiy, ta'sirchan** va **mazmunli** foydalanishga erishadi.

XULOSA

O'zbek tilida nutqiy kreativlikning yuzaga kelish omillari tilshunoslik, ta'lim, madaniyat va axborot texnologiyalari bilan uzviy bog'liq bo'lib, u bugungi kunda milliy tafakkur va kommunikatsiya madaniyatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, nutqiy kreativlikning shakllanishi faqat til qoidalarini bilish bilan emas, balki o'quvchi yoki shaxsning tafakkurini, ifoda uslubini, axborotni qayta ishlash qobiliyatini rivojlantirish orqali amalga oshadi.

Amaliy kuzatuvlarga ko'ra, 2020-yildan boshlab "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi hamda "Yangi O'zbekiston ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi" (2022-yil 11-maydagi qaror) asosida ta'lim jarayonlariga kreativ yondashuvlar joriy qilinmoqda. Bu jarayon o'qituvchilarning nutq madaniyatini oshirish, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undash, zamonaviy til muhitida innovatsion ifoda vositalaridan foydalanish imkonini kengaytirmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'rinboyeva M. **"O'zbek tilida nutq madaniyati va kreativ tafakkur asoslari"** – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2023.
2. Qodirova D., To'xtayeva S. **"Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion metodlar"** – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2022.
3. Raximov A. **"O'zbek tili va zamonaviy kommunikatsiya: ijtimoiy tarmoqlarda nutqiy kreativlik"** – Toshkent: "Turon zamin nashriyoti", 2024.
4. Karimova N. **"Til va tafakkur uyg'unligi: kreativ nutq psixologiyasi"** – Samarqand: "SamDU nashriyoti", 2023.